MEDHA AI

APPSC PAPER I: GENERAL STUDIES & MENTAL ABILITY · HINDU PHILOSOPHY AND TEMPLE SYSTEM

ఆలయ ఆగమాలు

Temple Agamas

ఉచిత నోట్స్ PDF · 3 నోట్స్ · 25 Oct 2026

Medha AI ఉచిత స్టడీ మెటీరియల్. మీ పరీక్షకు నోట్స్, ప్రాక్టీస్, మాక్ టెస్టులు, పాత పేపర్ల కోసం **app.medhaai.in** లో ఉచితంగా మొదలుపెట్టండి.

1. వైఖానస, పాంచరాత్ర, చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు
2. శైవ, శాక్త ఆగమాలు, శాఖలు
3. ఆలయ పూజ: పదాలు, ఉత్సవాలు, ఆచారాలు

medhaai.in

Notes · Practice · Mock tests · Previous papers

Start free at
app.medhaai.in

1 వైఖానస, పాంచరాత్ర, చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు

వైష్ణవ ఆగమాలు (Vaishnava Agamas) రెండు సంప్రదాయాలు: వైఖానస (Vaikhanasa; అతి ప్రాచీనమైనది, వైదికం, వంశపారంపర్యం, తిరుమలలో అమలులో ఉన్నది, పంచబేరాలకు ప్రసిద్ధి), పాంచరాత్ర (Pancharatra; తాంత్రికం, దీక్ష ఆధారితం, పంచ సంస్కారాలు, రామానుజులు ప్రచారం చేశారు). చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు (Chattada Srivaishnava) మూడో ఆగమం కాదు; విష్ణు ఆలయాలలో సేవ చేసే రామానుజుల అనుచరుల వర్గం. ఈవో పేపర్ II (EO Paper II) ఒక్కో అంశంపై ఒక వాస్తవం అడుగుతుంది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

- **ఆగమం** (Agama): "పరంపరగా వచ్చినది"; **ఆలయ పూజ**, ఆలయ నిర్మాణం, విగ్రహాల తయారీ (**ప్రతిమాలక్షణం**), ఉత్సవాలను నిర్దేశించే గ్రంథాలు. మూడు వర్గాలు: **వైష్ణవ**, **శైవ**, **శాక్త**.
- ఆగమంలోని **నాలుగు భాగాలు (పాదాలు)**: **జ్ఞాన** (విద్య), **యోగ**, **క్రియ** (నిర్మాణం, ప్రతిష్ఠ), **చర్య** (నిత్య పూజ, ఆచరణ).
- **వైఖానస**, **పాంచరాత్ర** రెండు **వైష్ణవ ఆగమాలు**; ఇవి వరుసగా **వైదిక**, **తాంత్రిక** మార్గాలను ప్రతిబింబిస్తాయి. (**రౌరవాగమం శైవ** ఆగమం.)
- **వైఖానస**:
  - వైష్ణవ ఆగమాలలో **అతి ప్రాచీనమైనది**, **వేదాలకు అత్యంత సమీపమైనది**; స్వభావంలో సౌమ్యమైనది.
  - **శ్రీమహావిష్ణువు** దీన్ని **విఖనసుడికి** (విఖనస మహర్షి) బోధించాడు; ఈ సంప్రదాయంలో విఖనసుడు విష్ణువు **మానస పుత్రుడు**.
  - ఆయన నలుగురు శిష్యులు, వారి సంహితలు: **మరీచి, అత్రి, భృగువు, కశ్యపుడు**.
  - **వైఖానస కల్పసూత్రం**: **32 ప్రశ్నలు** (అధ్యాయాలు).
  - వైదికం: వీరు **కృష్ణ యజుర్వేదాన్ని** (తైత్తిరీయ) అనుసరిస్తారు, వైదిక మంత్రాలతో పూజిస్తారు. విగ్రహానికి చేసే **వైష్ణవ ఆరాధన (అర్చన)** ద్వారానే **యజ్ఞ ఫలం** లభిస్తుందని నమ్ముతారు.
  - **గర్భ (గర్భస్థ) వైష్ణవులు** = **జన్మతః** వైష్ణవులు: గర్భం **ఎనిమిదో నెలలో** చేసే **విష్ణుబలి** సంస్కారం శిశువును పుట్టకముందే వైష్ణవునిగా చేస్తుంది, అందువల్ల వేరే దీక్ష (**చక్రాంకనం**) అవసరం లేదు.
  - అర్చకులు **వంశపారంపర్యంగా** వైఖానస కుటుంబాల నుండి వస్తారు.
  - నుదుటి గుర్తు: **ఊర్ధ్వపుండ్రం**, మధ్యలో **శ్రీచూర్ణం** (కుంకుమ రంగు గీత) ఉన్న తెల్లని నామం.
  - **పంచబేరాలు**: విష్ణువును **ఐదు విగ్రహాలలో** పూజిస్తారు: **ధ్రువ, కౌతుక, స్నపన, ఉత్సవ, బలి**.
  - **విష్ణువు ఐదు రూపాలు**: **విష్ణు, పురుష, సత్య, అచ్యుత, అనిరుద్ధ**.
  - **భూలోక వైకుంఠంగా** పేరొందిన **తిరుమల** వేంకటేశ్వర ఆలయం **వైఖానసను** అనుసరిస్తుంది (మూడు పేపర్లలోనూ అడిగారు).
- **పాంచరాత్ర**:
  - **శ్రీమన్నారాయణుడే** స్వయంగా బోధించినది; పేరుకు "ఐదు రాత్రులు" అని అర్థం.
  - కథనం 1: విష్ణువు దీన్ని **ఐదు రాత్రులలో అనంతుడు (ఆదిశేషుడు), గరుడుడు, విష్వక్సేనుడు, బ్రహ్మ, రుద్రుడికి** బోధించాడు.
  - కథనం 2: **హయవదనుడు** అనే రాక్షసుడు వేదాలను అపహరించినప్పుడు దేవతలు **వైదిక మంత్రాలు లేకుండా** ఐదు రాత్రులు విష్ణువును పూజించారు; అందుకే దీన్ని **తాంత్రిక ఆగమం** అంటారు.
  - ప్రధాన ఆచార్యులు: **నారదుడు**, **రామానుజులు**.
  - మహాభారతంలోని **శాంతి పర్వంలో** ఉన్న **నారాయణీయ** భాగంలో మొదట వర్ణించారు.

  - సంప్రదాయం ప్రకారం **108 సంహితలు**; **రత్నత్రయం** (మూడు రత్నాలు): **సాత్వత, పౌష్కర, జయాఖ్య**.
  - ఇతర సంహితలు: **అహిర్బుధ్న్య**, **అనిరుద్ధ**, **పారమేశ్వర** (శ్రీరంగం), **ఈశ్వర** (మేల్కోటే), **పాద్మ**, **లక్ష్మీ తంత్రం**.
  - **పంచ సంస్కారాలు** (Pancha samskara): **తాప, పుండ్ర, నామ, మంత్ర, యాగ**. ఈ దీక్ష (**చక్రాంకనం**) తర్వాతే పూజకు అర్హత.
  - **రామానుజులు** (విశిష్టాద్వైతం) దీన్ని ప్రచారంలోకి తెచ్చారు; **యామునాచార్యులు ఆగమప్రామాణ్యంలో** దీని ప్రామాణికతను సమర్థించారు.
  - భగవంతుని ఐదు రూపాలు: **పర, వ్యూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చ**.
  - ఆలయాలు: **శ్రీరంగం, యాదగిరిగుట్ట, భద్రాచలం, తిరుచానూరు (పద్మావతి), కాంచీ వరదరాజస్వామి**.
- **చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు** (సాతాని, సాతాన):
  - **ఆగమ సంప్రదాయం కాదు**: **రామానుజుల అనుచరులలో** ఒక వర్గం; తమిళనాడు, ఆంధ్రప్రదేశ్, కర్ణాటకలలో ఉన్నారు.
  - **విశిష్టాద్వైతాన్ని** అనుసరిస్తారు (2023లో అడిగారు); **భక్తికి** మాత్రమే విలువ ఇస్తారు, **కులానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వరు**.
  - విష్ణు ఆలయాలలో, తరచుగా **వంశపారంపర్యంగా**, **అర్చకులుగా**, పూలమాలలు కట్టేవారిగా, **దివ్య ప్రబంధం** పఠించేవారిగా సేవ చేస్తారు.
  - నాలుగు ఉపశాఖలు: **ఏకాక్షరి, చతురాక్షరి, అష్టాక్షరి, కులశేఖర**.
- **అడిగిన పదాలు**:
  - **బేరం** = విగ్రహం.
  - **అవభృథం** = ఉత్సవం **చివరిలో** చేసే స్నానం.
  - **ప్రతిమాలక్షణం** (విగ్రహ రూపానికి నియమాలు) **ఆగమాలలో** ఉంటుంది.

వివరణ

వైఖానస వివరంగా

- **విఖనసుడు**: వైఖానస గ్రంథాలు ఆయనను నారాయణుడి నుండి నేరుగా పూజా విధానాన్ని పొందిన విష్ణువు మానస పుత్రుడిగా చెబుతాయి; కొన్ని తర్వాతి కథనాలు ఆయనను బ్రహ్మగా గుర్తిస్తాయి. పరీక్ష కోసం: బోధించినది **మహావిష్ణువు**, విఖనసుడు **విష్ణువు** మానస పుత్రుడు.
- **నలుగురు ఋషుల రచనలు**:
  - **మరీచి**: **విమానార్చన కల్పం** (మరీచి సంహిత), ఆలయాలు, విగ్రహాలు, ఉత్సవాలపై అత్యంత ప్రసిద్ధమైన గ్రంథం.
  - **అత్రి**: **సమూర్తార్చనాధికరణం** (విగ్రహంతో పూజ).
  - **భృగువు**: కొన్ని అధికారాల సముదాయం (ఖిల, క్రియ, ప్రకీర్ణ మొదలైనవి).
  - **కశ్యపుడు**: **జ్ఞానకాండ**.
- **వైఖానస కల్పసూత్రం** (32 ప్రశ్నలు): శ్రౌత, గృహ్య, ధర్మ సూత్రాలు, ప్రవర భాగంతో సహా; వైఖానసుల గృహ, వైదిక కర్మలకు ఇదే ఆధారం.
- **రెండు రకాల పూజ**:
  - **అమూర్త**: విగ్రహం లేకుండా పవిత్ర అగ్నిలో.
  - **సమూర్త అర్చన**: విగ్రహంతో.
  - వైఖానసులు విగ్రహ పూజను ఉన్నతమైనదిగా భావిస్తారు.
- **విష్ణువు ఐదు రూపాలు (మూర్తులు)**:

రూపం	సూచించేది
విష్ణు	సర్వవ్యాపి అయిన భగవంతుడు (సర్వాంతర్యామి)
పురుష	జీవ తత్వం
సత్య	దైవంలోని మార్పు లేని అంశం
అచ్యుత	ఎన్నడూ జారని, మారని వాడు
అనిరుద్ధ	ఎన్నడూ క్షీణించని వాడు

- వైఖానస **వైదిక రూపంలోని విష్ణువును** మాత్రమే పూజిస్తుంది; పాంచరాత్రలా వాసుదేవుడిని, నారాయణుడిని కేంద్రంగా చేసుకోదు. ఈ ఐదింటిని పాంచరాత్ర **వ్యూహాలతో** (వాసుదేవ, సంకర్షణ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ) కలపకండి.

పంచబేరాలు (ఐదు విగ్రహాలు)

బేరం	పాత్ర	తిరుమలలో
ధ్రువ	గర్భగృహంలో కదలని ప్రధాన విగ్రహం	మూలవిరాట్టు (శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి)
కౌతుక	నిత్య పూజకు (నిత్యార్చన) చిన్న విగ్రహం	భోగ శ్రీనివాసుడు
స్నపన	అభిషేకం (స్నానం) అందుకునేది	ఉగ్ర శ్రీనివాసుడు
ఉత్సవ	ఊరేగింపులు, ఉత్సవాలలో బయటకు వచ్చేది	మలయప్పస్వామి
బలి	పరివార దేవతలకు బలి (నివేదన) అర్పించేది	కొలువు శ్రీనివాసుడు

- స్థిరమైన ధ్రువబేరంలోని శక్తి మిగిలిన నాలుగింటిలో, ఒక్కో పనికి ఒకటిగా, వ్యక్తమవుతుందని భావన.
- తిరుమలలోని **భోగ శ్రీనివాసుడిని** పల్లవ రాణి **సామవై** (పెరుందేవి) **క్రీ.శ. 966**లో సమర్పించింది; ఇది ఒక శాసనంలో నమోదైంది.

పాంచరాత్ర వివరంగా

- **పంచ సంస్కారాలు** (ఈ కార్యక్రమం **సమాశ్రయణం**, ఆచార్యుడు ఇస్తాడు):

సంస్కారం	అది ఏమిటి
తాప	భుజాలపై శంఖ, చక్ర (శంఖం, చక్రం) ముద్రలు వేయడం
పుండ్ర	నుదుటిపై, శరీరంపై ఊర్ధ్వ పుండ్రం (నామం) ధరించడం
నామ	కొత్త దాస్య నామం (భగవంతుని సేవకుడు)
మంత్ర	పవిత్ర మంత్రాల ఉపదేశం (అష్టాక్షరి, ద్వయం, చరమ శ్లోకం)
యాగ	భగవంతుని పూజ (ఇజ్య) విధానంలో శిక్షణ

- **భగవంతుని ఐదు రూపాలు**:

రూపం	అర్థం
పర	నిరాకార, శాశ్వత పరమాత్మ
వ్యూహ	సృష్టి, స్థితి, లయలకు నాలుగు రూపాలు: వాసుదేవ, సంకర్షణ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ
విభవ	రాముడు, కృష్ణుడు వంటి అవతారాలు

రూపం	అర్థం
అంతర్యామి	ప్రతి జీవి హృదయంలో నివసించే భగవంతుడు
అర్చ	ఆలయంలో ప్రతిష్ఠించిన విగ్రహం

- **ఐదు నిత్య కర్తవ్యాలు (పంచకాల)**: **అభిగమనం, ఉపాదానం, ఇజ్య, స్వాధ్యాయం, యోగం**.
- ఎవరు పూజ చేయవచ్చో **దీక్ష** నిర్ణయిస్తుంది; పాంచరాత్ర అన్ని కులాల భక్తులకు అందుబాటులో ఉండేది.
- **తంత్ర** అంశాలు (మంత్రం, యంత్రం, ముద్ర) పాంచరాత్రలో ప్రత్యేకంగా స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి.
- **ఆలయాలు**: శ్రీరంగం, మేల్కోటే, **కాంచీ వరదరాజస్వామి**, **యాదగిరిగుట్ట** నరసింహస్వామి, **భద్రాచలం** సీతారామచంద్రస్వామి, **తిరుచానూరు** పద్మావతి అమ్మవారు, అనేక దివ్యదేశాలు.
- **తిరుమలలోనే పాంచరాత్ర**: తిరుమల వైఖానస అయినా అక్కడి **స్నపన తిరుమంజనం** పాంచరాత్ర ప్రకారం జరుగుతుంది; సమీపంలోని **తిరుచానూరులో** పూజ (నివేదనతో సహా) పాంచరాత్ర.

వైఖానస, పాంచరాత్ర పోలిక

అంశం	వైఖానస	పాంచరాత్ర
ఆధారం	వైదికం (కృష్ణ యజుర్వేదం); యజ్ఞం	తాంత్రికం; మంత్రం, తంత్రం
బోధన	విష్ణువు విఖనసుడికి	నారాయణుడు ఐదు రాత్రులలో
ఆచార్యులు	విఖనసుడు; అత్రి, భృగువు, మరీచి, కశ్యపుడు	నారదుడు, రామానుజులు
ఐదు రూపాలు	విష్ణు, పురుష, సత్య, అచ్యుత, అనిరుద్ధ	పర, వ్యూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చ
వైష్ణవుడు కావడం	జన్మతః (గర్భస్థ); చక్రాంకనం అవసరం లేదు	దీక్ష (చక్రాంకనం) తర్వాతే
అర్చకులు	వంశపారంపర్య వైఖానస కుటుంబాలు	దీక్ష పొందిన శ్రీవైష్ణవులు
ప్రసిద్ధ కేంద్రం	తిరుమల	శ్రీరంగం

చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు

- **చాత్తాద** (సాతాని, సాత్తాద) అంటే యజ్ఞోపవీతం, శిఖ "ధరించనివారు" అని అర్థం చెబుతారు: చాలామంది **యజ్ఞోపవీతం ధరించరు**. వీరిలో ఎక్కువ మంది బ్రాహ్మణేతరులు, కొన్ని బ్రాహ్మణ కుటుంబాలూ ఉన్నాయి.
- **రామానుజులు** అన్ని వర్గాల భక్తులకు వైష్ణవ దీక్ష ఇచ్చారని సంప్రదాయం; చాత్తాదులు ఆ ఉద్యమం నుండి వచ్చినవారు, **కులం కాదు, భక్తే** ముఖ్యం అనే ఆయన నియమాన్ని పాటిస్తారు.
- **నాలుగు ఉపశాఖలు**:

ఉపశాఖ	మోక్ష మార్గం
ఏకాక్షరి	**ఓం** అనే ఏకాక్షర జపం
చతురాక్షరి	**రా-మా-ను-జ** అనే నాలుగు అక్షరాల జపం
అష్టాక్షరి	**ఓం నమో నారాయణాయ** అనే అష్టాక్షరి జపం
కులశేఖర	యజ్ఞోపవీతం ధరిస్తారు; **కులశేఖర ఆళ్వార్** వంశీయులమని చెప్పుకుంటారు

- ఆంధ్రలో వీరు **అనేక విష్ణు ఆలయాలలో అర్చకులుగా** సేవ చేస్తారు, **పూలమాలలు** కడతారు, **ఆళ్వార్ల దివ్య ప్రబంధాన్ని** పఠిస్తారు, **నామసంకీర్తనకు** నాయకత్వం వహిస్తారు. సిలబస్ వీరిని వైఖానస, పాంచరాత్రలతో పాటు పేర్కొంటుంది, కానీ వీరు ప్రత్యేక ఆగమం కాదు, **ఆలయ సేవా వర్గం**.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తిరుమల**: **వంశపారంపర్య అర్చక కుటుంబాలు** వైఖానస పూజ చేస్తాయి; నిత్య క్రమం **సుప్రభాతం, తోమాల సేవ, అర్చన, నైవేద్యం, ఏకాంత సేవ**; బ్రహ్మోత్సవం చక్రస్నానానికి (అవభృథం) **స్వామి పుష్కరిణిని** ఉపయోగిస్తారు.
- **తిరుపతి గోవిందరాజస్వామి** ఆలయం కూడా **వైఖానసను** అనుసరిస్తుంది; **తిరుచానూరు పద్మావతి**, **భద్రాచలం**, **యాదగిరిగుట్ట** (తెలంగాణ) **పాంచరాత్రను** అనుసరిస్తాయి.
- ఆంధ్రలోని చాలా గ్రామీణ **విష్ణు ఆలయాలు** వైఖానసను అనుసరిస్తాయి; పెద్ద **శ్రీవైష్ణవ** కేంద్రాలు పాంచరాత్రను అనుసరిస్తాయి.
- దేవాదాయ శాఖ కింద ఉన్న అనేక చిన్న విష్ణు ఆలయాలలో **చాత్తాద శ్రీవైష్ణవ అర్చకులు** సేవ చేస్తారు.
- **ఎస్వీ వేద విశ్వవిద్యాలయం** (SV Vedic University), టీటీడీ (TTD) వైఖానస, పాంచరాత్ర గ్రంథాలను ప్రచురిస్తాయి, అర్చకులకు శిక్షణ ఇస్తాయి.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

✗ "తిరుమల పాంచరాత్రను అనుసరిస్తుంది." ✓ **వైఖానస** (స్నపన తిరుమంజనం వంటి కొన్ని క్రతువులు మాత్రమే పాంచరాత్ర ప్రకారం).

✗ "పంచబేరాలు పాంచరాత్రకు చెందినవి." ✓ అవి **వైఖానస** లక్షణం.

✗ "తాప-పుండ్ర-నామ-మంత్ర-యాగ వైఖానస." ✓ ఈ పంచ సంస్కారాలు **పాంచరాత్ర**.

✗ "సత్య పాంచరాత్ర రూపం; వాసుదేవ వైఖానస రూపం." ✓ **సత్య** వైఖానసలో విష్ణువు ఐదు రూపాలలో ఒకటి; **వాసుదేవ** పాంచరాత్ర వ్యూహం.

✗ "సాత్వత లేదా అనిరుద్ధ సంహిత వైఖానస." ✓ రెండూ **పాంచరాత్ర** సంహితలు.

✗ "రౌరవాగమం వైష్ణవ ఆగమం." ✓ **రౌరవాగమం శైవ** ఆగమం.

✗ "శంకరాచార్యులు (లేదా మధ్వాచార్యులు) పాంచరాత్రను ప్రచారం చేశారు." ✓ **రామానుజాచార్యులు**.

✗ "చాత్తాద శ్రీవైష్ణవం మూడో వైష్ణవ ఆగమం." ✓ అది **ఆగమం కాదు**; రామానుజుల అనుచరుల వర్గం. వీరు అద్వైతాన్ని కాదు, **విశిష్టాద్వైతాన్ని** అనుసరిస్తారు.

✗ "బలిబేరం నిత్య పూజ విగ్రహం." ✓ అది **కౌతుక** బేరం; బలిబేరం పరివార దేవతలకు బలి అర్పిస్తుంది.

✗ "వైఖానస కల్పసూత్రంలో 18 (లేదా 48) ప్రశ్నలు ఉన్నాయి." ✓ **32**.

త్వరిత పునశ్చరణ

- వైష్ణవ ఆగమాలు: వైఖానస (వైదికం, అతి ప్రాచీనం), పాంచరాత్ర (తాంత్రికం); రౌరవాగమం శైవం.
- వైఖానస: విష్ణువు → విఖనసుడు (విష్ణువు మానస పుత్రుడు) → మరీచి, అత్రి, భృగువు, కశ్యపుడు; కల్పసూత్రం 32 ప్రశ్నలు.
- వైఖానస: గర్భస్థ వైష్ణవులు (విష్ణుబలి, 8వ నెల), చక్రాంకనం లేదు, వంశపారంపర్య అర్చకులు, తిరుమల = భూలోక వైకుంఠం.
- పంచబేరాలు: ధ్రువ (మూల), కౌతుక (నిత్య), స్నపన (అభిషేకం), ఉత్సవ (ఊరేగింపు), బలి (పరివార బలి).

- వైఖానస ఐదు రూపాలు: విష్ణు, పురుష, సత్య, అచ్యుత, అనిరుద్ధ.
- పాంచరాత్ర: అనంతుడు, గరుడుడు, విష్వక్సేనుడు, బ్రహ్మ, రుద్రుడికి ఐదు రాత్రులు; హయవదనుడి కథ; నారదుడు, రామానుజులు.
- పాంచరాత్ర ఐదు రూపాలు: పర, వ్యూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చ; రత్నత్రయం = సాత్వత, పౌష్కర, జయాఖ్య.
- పంచ సంస్కారాలు (సమాశ్రయణం): తాప, పుండ్ర, నామ, మంత్ర, యాగ.
- పాంచరాత్ర ఆలయాలు: శ్రీరంగం, యాదగిరిగుట్ట, భద్రాచలం, తిరుచానూరు, కాంచీ వరదరాజస్వామి.
- చాత్తాదులు (సాతాని): రామానుజుల అనుచరులు, ఆగమం కాదు; ఏకాక్షరి, చతురాక్షరి, అష్టాక్షరి, కులశేఖర.

2 శైవ, శాక్త ఆగమాలు, శాఖలు

శైవ ఆలయాలు 28 శైవ ఆగమాలను (Saiva Agamas; 10 శివభేద + 18 రుద్రభేద) అనుసరిస్తాయి. సిలబస్ శైవాన్ని ఇలా విభజిస్తుంది: స్మార్తులు (Smarta; అద్వైతం, పంచాయతనం), ఆది శైవులు (Adi Saiva; శివుని ఐదు ముఖాల నుండి పుట్టిన వంశపారంపర్య ఆలయ అర్చకులు), వీరశైవులు, వారి జంగమలు (బసవేశ్వరుడు, ఇష్టలింగం), కాపాలికులు (Kapalika; కపాలం ధరించే సన్యాసులు); వీటితో పాటు ఆరాధ్య, పాశుపత, కాలాముఖ శాఖలు ఉన్నాయి. దేవిని ఆరాధించే శాక్తేయం (Shakteya) 64 తంత్రాలను అనుసరిస్తుంది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

సాధారణంగా ఆగమాలు.

- ఆగమాలు ఆలయ, పూజా శాస్త్రాలు; దేవతే వెల్లడించిందని నమ్మకం. మూడు వర్గాలు: **వైష్ణవ** (వైఖానస, పాంచరాత్ర), **శైవ**, **శాక్త** (తంత్రాలు).
- ఆగమానికి **నాలుగు పాదాలు** (భాగాలు): **జ్ఞాన / విద్య** (సిద్ధాంతం), **యోగ** (ధ్యానం), **క్రియ** (ఆలయ నిర్మాణం, విగ్రహాలు, ఆచారాలు), **చర్య** (ఆచరణ, పూజ).
- **ప్రతిమాలక్షణం** (విగ్రహాల తయారీ నియమాలు), ఆలయ నిర్మాణం, ఉత్సవాలు వేదాల నుండి కాదు, ఆగమాల నుండి వచ్చాయి.

28 శైవ ఆగమాలు (శైవాగమాలు, సిద్ధాంత ఆగమాలు).

- సదాశివుడు తన **ఐదు ముఖాల** (సద్యోజాత, వామదేవ, అఘోర, తత్పురుష, ఈశాన) నుండి బోధించాడని చెబుతారు.
- **10 శివభేద** (శైవ) ఆగమాలు: **కామికం**, యోగజం, చింత్యం, కారణం, అజితం, దీప్తం, సూక్ష్మం, సహస్రం, అంశుమాన్, సుప్రభేదం.
- **18 రుద్రభేద** (రౌద్ర) ఆగమాలు: విజయం, నిశ్వాసం, స్వాయంభువం, అనలం (ఆగ్నేయం), వీరం, **రౌరవం**, మకుటం, విమలం, చంద్రజ్ఞానం, ముఖబింబం, ప్రోద్గీతం, లలితం, సిద్ధం, సంతానం, సర్వోక్తం, పారమేశ్వరం, కిరణం, **వాతులం**.
- ఒక్కోదానికి అనుబంధ **ఉపాగమాలు** ఉన్నాయి (సంప్రదాయం ప్రకారం మొత్తం సుమారు 207).
- **కామికం** మొదటిది, ఆలయ ఆచారాలలో ఎక్కువగా వాడేది. **రౌరవం** శైవ ఆగమం (2026లో అడిగారు). వీరశైవులు ఎక్కువగా ఉదహరించేది **వాతులాగమం**.

సిలబస్‌లో పేర్కొన్న శాఖలు.

శాఖ	ముఖ్య భావన	స్థాపకుడు / గ్రంథం	చిహ్నం లేదా పదం
స్మార్తులు	**అద్వైతం**; దేవతలందరూ ఒకే పరబ్రహ్మ రూపాలు	**ఆదిశంకరులు** (షణ్మత స్థాపనాచార్యులు)	**పంచాయతన** పూజ
ఆది శైవులు	శివుని **ఐదు ముఖాల** నుండి పుట్టినవారు; ఆగమ క్రతువులపై ప్రత్యేక హక్కు	**కామికం**, ఇతర ఆగమాలు	**శివాచార్యులు**, గురుక్కళ్
వీరశైవులు	శివుడు ఒక్కడే; శరీరంపై లింగం; కులం కన్నా భక్తి	**బసవ** (బసవేశ్వరుడు), 12వ శ.	**ఇష్టలింగం**, లింగాయత్
జంగమ	వీరశైవుల పూజారి వర్గం, "కదిలే లింగం"	వీరశైవ సంప్రదాయం	జంగమ, అయ్య
కాపాలికులు	**భైరవుని** తీవ్ర సన్యాసులు	మహావ్రతం	**కపాలం = పుర్రె** (భిక్షాపాత్ర)
పాశుపతులు	పేరున్న అతి ప్రాచీన శైవ శాఖ; పశుపతిగా శివుడు	**లకులీశుడు**; పాశుపత సూత్రం	పశువు, పతి, పాశం

శాఖ	ముఖ్య భావన	స్థాపకుడు / గ్రంథం	చిహ్నం లేదా పదం
కాలాముఖులు	లకులీశ-పాశుపత శాఖ; ఆలయాలు, మఠాల నిర్వహణ	కళ్యాణి చాళుక్యుల కాలం	బళ్లిగావి, శ్రీశైలం
కాశ్మీర శైవం	అద్వైత శైవం; శివుని గుర్తింపు	వసుగుప్తుడు, **అభినవగుప్తుడు**	**ప్రత్యభిజ్ఞ**
శాక్తేయం	సర్వోన్నత దేవి (శక్తి)	తంత్రాలు; దేవీ భాగవతం	శ్రీచక్రం, శక్తి పీఠం

స్మార్తులు, పంచాయతనం.

- స్మార్తులు శంకరుల **అద్వైత వేదాంతాన్ని** అనుసరిస్తారు; ఏ ఒక్క దేవతా సర్వోన్నతం కాదు, అందరూ ఒకే **పరబ్రహ్మ** రూపాలు.
- **పంచాయతన** పూజ: ఒకే పీఠంపై ఐదుగురు దేవతలు: **శివుడు, విష్ణువు, అంబిక (దేవి), గణేశుడు, సూర్యుడు**. పూజించేవారి ఇష్టదైవం (**ఇష్ట దైవం**) **మధ్యలో**, మిగిలిన నలుగురు నాలుగు మూలల్లో ఉంటారు.
- **అయ్యప్ప, భైరవుడు, కార్తికేయుడు (స్కందుడు), హనుమంతుడు పంచాయతనంలో లేరు** (2023లో అడిగారు: అయ్యప్ప).
- **షణ్మతాలు** (ఆరు మార్గాలు) **కుమారుడు / స్కందుడిని** కలుపుతాయి: శైవ, వైష్ణవ, శాక్త, గాణాపత్య, సౌర, కౌమార.

ఆది శైవులు.

- "తొట్టతొలి శైవం"; శివాలయాల మూల అర్చక పరంపర.
- **కామికం** మొదలైన ఆగమాల ప్రకారం ఆది శైవులు బ్రహ్మ నుండి కాక **పరమశివుని ఐదు ముఖాల** నుండి జన్మించారు; అందువల్ల శివాలయాలలో ఆగమ పూజలు, ప్రతిష్ఠలు చేసే అర్హత వారికే ఉంది.

వీరశైవులు (లింగాయత్‌లు).

- **బసవ**: **కల్యాణ** రాజధానిగా పాలించిన కలచురి రాజు **బిజ్జలుని** మంత్రి; **12వ శతాబ్దంలో** ఈ మతానికి విస్తృత ప్రచారం కల్పించాడు (సంప్రదాయం దీనికన్నా ప్రాచీనమైనది); కన్నడంలో **వచనాలు** రచించాడు; **అనుభవ మంటపాన్ని** (అధ్యక్షుడు **అల్లమ ప్రభువు**) నిర్మించాడు. ఇతర శరణులు: **అక్క మహాదేవి**, చెన్నబసవుడు.
- సిద్ధాంతం: **శక్తి విశిష్టాద్వైతం**; సర్వోన్నత ప్రామాణిక గ్రంథం: **సిద్ధాంత శిఖామణి**.
- **కుల వ్యవస్థను**, వైదిక కర్మకాండను తిరస్కరిస్తారు; **భక్తికే** ప్రాధాన్యం ఇస్తారు.
- **ఇష్టలింగం**: శరీరంపై ఎప్పుడూ ధరించే చిన్న లింగం, అరచేతిలో ఉంచి పూజిస్తారు.
- **పంచాచార్యులు** (ఐదు పీఠాలు): **రేవణారాధ్యులు** (రంభాపురి), **మరుళారాధ్యులు** (ఉజ్జయిని), **ఏకోరామారాధ్యులు** (కేదారనాథ్), **పండితారాధ్యులు** (శ్రీశైలం), **విశ్వారాధ్యులు** (కాశీ).

పాశుపతులు, కాలాముఖులు.

- **పాశుపతులు**: **పశుపతిగా** శివుడు; **లకులీశుడు** దీన్ని వ్యవస్థీకరించాడు; గ్రంథం **పాశుపత సూత్రం**, దానిపై **కౌండిన్యుని పంచార్థ భాష్యం**.
- **కాలాముఖులు**: **లకులీశ-పాశుపత** సంప్రదాయానికి దగ్గరి శాఖ; **కళ్యాణి చాళుక్యుల** కాలంలో కర్ణాటక, దక్కన్‌లో బలపడింది; కేంద్రాలు **శ్రీశైలం**, **బళ్లిగావి**.

శాక్తేయం.

- గ్రంథాలు: తంత్రాలు (సంప్రదాయం ప్రకారం **64**), **దేవీ భాగవతం**, **కాళికా పురాణం**, దేవీ ఉపనిషత్తులు, **దేవీ మాహాత్మ్యం** (దుర్గా సప్తశతి, 700 శ్లోకాలు, **మార్కండేయ పురాణంలో**), **లలితా సహస్రనామం** (**బ్రహ్మాండ పురాణంలో**), **సౌందర్యలహరి** (శంకరులు రచించినట్లు చెబుతారు).
- **శ్రీ కులం**: **దక్షిణ భారతం**; **లలితా త్రిపురసుందరి**; **శ్రీచక్రం / శ్రీమేరువు**; ఈ ఉపాసనే **శ్రీవిద్య**.
- **కాళీ కులం**: **ఉత్తర, తూర్పు భారతం**; **కాళి, చండి, దుర్గ** వంటి ఉగ్ర రూపాలు; తాంత్రిక క్రతువులు.

- **నవదుర్గలు** = 9, **సప్తమాతృకలు** = 7, **అష్టాదశ శక్తి పీఠాలు** = 18.
- **శక్తి పీఠాలు**: **దక్షుని** యజ్ఞం తర్వాత **సతీదేవి** శరీర భాగాలు పడిన స్థలాలు; సాధారణ లెక్క **51** (2023లో అడిగారు), అష్టాదశ జాబితాలో **18**.
- **గ్రామదేవతలు** (గ్రామాన్ని కాపాడే దేవతలు, శక్తి స్థానిక రూపాలు): **పోలేరమ్మ, మైసమ్మ, ఎల్లమ్మ, పెద్దమ్మ**.

వివరణ

శైవ సిద్ధాంతం, 28 ఆగమాల వెనుక ఉన్న సిద్ధాంతం.

- మూడు సత్యాలు: **పతి** (శివుడు), **పశువు** (బద్ధుడైన జీవుడు), **పాశం** (బంధాలు).
- మూడు బంధాలు (**మలాలు**): **ఆణవం** (పరిమిత ఆత్మ అనే భావన), **కర్మ**, **మాయ**.
- శివుని అనుగ్రహంతో **దీక్ష** ద్వారా విముక్తి లభిస్తుంది: సమయ, విశేష, నిర్వాణ దీక్షలు, అర్చకులయ్యేవారికి **ఆచార్యాభిషేకం**.
- తమిళ ప్రాంతంలో సిద్ధాంతం **63 నాయనార్ల** కీర్తనలపై (తిరుమురై) కూడా ఆధారపడుతుంది; వారి జీవిత చరిత్రలు సెక్కిళార్ రచించిన **పెరియ పురాణంలో** ఉన్నాయి.

పంచాయతనం: శిలలు, భూతాలు.

- వాడే సహజ శిలలు: శివునికి **బాణలింగం** (నర్మదా), విష్ణువుకు **సాలగ్రామం** (గండకి), అంబికకు **స్వర్ణముఖి** శిల, గణేశునికి **శోణభద్ర** శిల, సూర్యునికి **స్ఫటికం**.
- ఈ ఐదుగురిని పంచభూతాలకు అధిపతులుగా కూడా చూస్తారు; తనలోని భూతాలలో భగవంతుడిని చూడటమే అంతరార్థం. ప్రామాణిక శ్లోకం ఇచ్చే జతలు:

దేవత	భూతం
విష్ణువు	ఆకాశం
అంబిక	అగ్ని
సూర్యుడు	వాయువు
శివుడు	పృథ్వి (భూమి)
గణేశుడు	జలం

ఆది శైవులు.

- శివుని ఐదు ముఖాలతో ముడిపడిన ఐదుగురు గోత్ర ఋషుల (కౌశిక, కశ్యప, భరద్వాజ, గౌతమ, అగస్త్య) వంశం వారని చెబుతారు.
- దీక్ష పొందిన ఆది శైవ **శివాచార్యులు** మాత్రమే మూలలింగాన్ని తాకి అంతరంగ పూజ చేయవచ్చు; ఇతరులు చేస్తే ఉపద్రవాలు వస్తాయని నమ్మకం. బిరుదు: శివాచారియార్ / గురుక్కళ్.
- ఆది శైవులు **సంస్కృత ఆగమ** పూజా విధానాన్ని వాడతారు; వీరశైవ జంగము తన సొంత ఆచారాలను పాటిస్తాడు, అతనికి ఆలయం అవసరం లేదు.

ఆరాధ్య శైవులు: నాలుగు త్రయాలు.

- ఆంధ్రలో బలంగా ఉన్న శైవ పరంపర; వీరశైవులకు దగ్గరగా ఉన్నా వైదిక కర్మలను పాటిస్తుంది. పన్నెండు మంది ఆచార్యులను నాలుగు త్రయాలుగా చెబుతారు:

త్రయం	సభ్యులు
సిద్ధ త్రయం	రేవణ సిద్ధుడు, మరుళ సిద్ధుడు, ఏకోరామ సిద్ధుడు

త్రయం	సభ్యులు
ఆచార్య త్రయం	శ్రీకంఠాచార్యుడు, హరదత్తాచార్యుడు, భాస్కరాచార్యుడు
ఆరాధ్య త్రయం	ఉద్భటారాధ్యుడు, వేమనారాధ్యుడు, విశ్వారాధ్యుడు (**కోటిపల్లి ఆరాధ్యుడు** అని కూడా)
పండిత త్రయం	శ్రీపతి పండితుడు, **శివలెంక మంచన**, **మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు**

- **పండిత త్రయం** ఆంధ్రలో ఆరాధ్య శైవాన్ని వ్యాప్తి చేసింది. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడి జీవితాన్ని **పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రలో** వర్ణించాడు.

వీరశైవ ఆచారాలు.

- **ఇష్టలింగానికి** భిన్నమైనవి **స్థావర లింగం** (ఆలయంలో స్థిరంగా ఉన్నది), **జంగమ** (సజీవంగా సంచరించే గురువు). స్థిరమైన ఆలయ లింగం కన్నా సంచరించే భక్తుడిని వీరశైవులు గొప్పగా భావిస్తారు.
- **జంగములు** ఈ సముదాయానికి గురువులు, పూజారులు: దీక్ష ఇస్తారు, శివధర్మాన్ని బోధిస్తారు.
- **అష్టావరణాలు** (ఎనిమిది రక్షణలు): గురువు, లింగం, జంగమ, పాదోదకం, ప్రసాదం, విభూతి, రుద్రాక్ష, మంత్రం.
- **పంచాచారాలు** (ఐదు నియమాలు): లింగాచారం, సదాచారం, శివాచారం, భృత్యాచారం, గణాచారం.
- **షట్‌స్థలం** (ఆరు దశలు): భక్త, మహేశ, ప్రసాది, ప్రాణలింగి, శరణ, ఐక్య.

ఐదు పంచాచార్య పీఠాలు.

ఆచార్యుడు	పీఠం	స్థలం
రేవణారాధ్యులు (రేణుక)	వీర సింహాసనం	రంభాపురి (బాళెహొన్నూరు)
మరుళారాధ్యులు (దారుక)	సద్ధర్మ సింహాసనం	ఉజ్జయిని (కర్ణాటక)
ఏకోరామారాధ్యులు	వైరాగ్య సింహాసనం	కేదారనాథ్
పండితారాధ్యులు	**సూర్య సింహాసనం**	**శ్రీశైలం**
విశ్వారాధ్యులు	జ్ఞాన సింహాసనం	కాశీ

ప్రాచీన సన్యాసి శాఖలు.

- రామానుజుల **శ్రీభాష్యం** తాను విమర్శించే నాలుగు శైవ శాఖలను పేర్కొంటుంది: **కాపాల (కాపాలికులు), కాలాముఖ, పాశుపత, శైవ**.
- **కాపాలికులు**: మనిషి **పుర్రెను భిక్షాపాత్రగా** (కపాలం) వాడేవారు, పుర్రె అమర్చిన దండాన్ని (**ఖట్వాంగం**) ధరించేవారు; శ్మశానాలలో నివసించేవారు, భస్మం పూసుకునేవారు, కొన్నిసార్లు దిగంబరులుగా తిరిగేవారు, మద్యం, మాంసం నైవేద్యంగా అర్పించేవారు, **భైరవుని** పూజించేవారు; వారి వ్రతం **మహావ్రతం**. అవైదికం, ఇప్పుడు దాదాపు అంతరించింది. భవభూతి నాటకం **మాలతీమాధవం** ఒక కాపాలికుడిని చూపిస్తుంది.
- **పాశుపతులు**: **పతి** = భగవంతుడు, **పశువు** = **బంధంలో ఉన్న జీవుడు**; పశుపతి అనుగ్రహంతో అజ్ఞానం, కర్మ బంధాల నుండి విముక్తుడైన జీవుడు దుఃఖం అంతమైన స్థితిని (**దుఃఖాంతం**) పొందుతాడు. ఆచారాలు: భస్మధారణ, జపం, ధ్యానం, యోగం, తపస్సు. కొన్ని పురాణాలు శివావతారంగా చెప్పే **లకులీశుడికి** (నకులీశుడు) నలుగురు శిష్యులు: **కుశికుడు, గార్గ్యుడు, కౌరుష్యుడు, మైత్రేయుడు**. **కౌండిన్యుడు** వ్యాఖ్యాత, శిష్యుడు కాదు.
- **కాలాముఖులు**: "నల్ల ముఖం గలవారు"; సుమారు **8వ శతాబ్దం** నుండి శాసనాలలో కనిపిస్తారు; **కళ్యాణి చాళుక్యుల** కాలంలో వృద్ధి చెందారు; వారి ఆచార్యులు ఆలయాలు, మఠాలు, విద్యా కేంద్రాలు నడిపారు, వేదాలు, ఆగమాలు, న్యాయ శాస్త్రంలో పండితులు; తర్వాత ఇతర శైవ వర్గాలలో కలిసిపోయారు.
- వారణాసిలోని **అఘోరీలను** కాపాలిక శైలికి తర్వాతి వారసులుగా భావిస్తారు.

కాశ్మీర శైవం.

- **వసుగుప్తుడు శివసూత్రాలను** పొందాడు; **సోమానందుడు** శివదృష్టి రచించాడు; **ఉత్పలదేవుడు** ఈశ్వర ప్రత్యభిజ్ఞా కారిక రచించాడు; **అభినవగుప్తుడు తంత్రాలోకం** రచించాడు; **క్షేమరాజు** ప్రత్యభిజ్ఞాహృదయం రచించాడు.
- **ప్రత్యభిజ్ఞ** = "గుర్తింపు": జీవుడు తానే శివుడని గుర్తించడం. అద్వైతం (త్రిక). 2023లో అడిగారు: ప్రత్యభిజ్ఞ శాస్త్రం కాశ్మీర శైవానికి చెందినది.

శాక్తేయ ఆరాధన.

- సృష్టి, స్థితి, లయలకు శక్తే కారణం; బ్రహ్మ, విష్ణు, శివులు ఆమె శక్తితోనే తమ పనులు చేస్తారు.
- **పంచమకారాలు** (వామాచారంలోని ఐదు 'మ'కారాలు): మద్యం, మాంసం, మత్స్యం, ముద్ర, మైథునం; **దక్షిణాచారం** (కుడి మార్గం) వీటి స్థానంలో ప్రతీకలను వాడుతుంది.
- **సప్తమాతృకలు** (ఏడుగురు మాతృకలు, దేవతల శక్తులు): **బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ**.
- **నవదుర్గలు**, **దేవీ కవచం** క్రమంలో, నవరాత్రులలో **పాడ్యమి నుండి నవమి** వరకు రోజుకొకరు:

రోజు	రూపం	గుర్తు
1	శైలపుత్రి	పర్వతరాజు (హిమవంతుడు) కుమార్తె; వృషభ వాహనం; త్రిశూలం, పద్మం
2	బ్రహ్మచారిణి	తపస్సు చేస్తున్న కన్య; జపమాల, కమండలం
3	చంద్రఘంట	నుదుటిపై గంట ఆకారపు అర్ధచంద్రుడు; సింహ వాహనం
4	కూష్మాండ	చిరునవ్వుతో బ్రహ్మాండాన్ని సృష్టించింది; ఎనిమిది భుజాలు, అందుకే **అష్టభుజాదేవి**
5	స్కందమాత	స్కందుని తల్లి, అతడిని ఒడిలో ఉంచుకుంటుంది
6	కాత్యాయని	కాత్యాయన మహర్షి కుమార్తె; మహిషాసుర మర్దిని; గోపికల **కాత్యాయని వ్రతం** (భాగవత పురాణం)
7	కాళరాత్రి	అత్యంత ఉగ్ర రూపం; **గాడిద** వాహనం; శుభం ఇస్తుంది కనుక **శుభంకరి**
8	మహాగౌరి	తపస్సు తర్వాత స్వచ్ఛమైన తెల్లని రూపం; వృషభ వాహనం
9	సిద్ధిధాత్రి	**అష్టసిద్ధులను** (అణిమ, మహిమ, గరిమ, లఘిమ, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్య, ఈశిత్వ, వశిత్వ) ఇచ్చేది

- **నవరాత్రి / దసరా** ప్రధాన శాక్త ఉత్సవం; దేవీ మాహాత్మ్యం మహిషాసురుడు, చండ-ముండులు, శుంభ-నిశుంభులు, రక్తబీజుడి కథలను చెబుతుంది.
- **శక్తి పీఠాల కథ**: దక్షుని యజ్ఞంలో సతీదేవి దేహత్యాగం చేసింది; ఆ దేహంతో శివుడు తిరుగుతుండగా **విష్ణువు సుదర్శన చక్రం** దాన్ని ఖండించింది; ఒక్కో భాగం పడిన స్థలం ఒక పీఠమైంది.
- **గ్రామదేవతలను** ఆగమ వ్యవస్థకు బయట జాతరలతో, తరచుగా బ్రాహ్మణేతర పూజారులు పూజిస్తారు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **శ్రీశైలం** (మల్లికార్జున స్వామి, భ్రమరాంబ) ఒక **జ్యోతిర్లింగం**, ఒక **శక్తి పీఠం** కూడా; వీరశైవ **సూర్య సింహాసన** పీఠానికి (పండితారాధ్యులు) స్థానం, ప్రాచీన **కాలాముఖ** కేంద్రం.
- **తెలుగు శైవ కవులు**: **పాల్కురికి సోమనాథుడు** తెలుగు ద్విపద ఛందస్సులో **బసవ పురాణం, పండితారాధ్య చరిత్ర** రచించాడు; **మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు** ముగ్గురు తెలుగు శైవ కవులలో ఒకడు (సోమనాథుడు, నన్నెచోడుడితో పాటు), ఆరాధ్య **పండిత త్రయంలో** కూడా ఒకడు.
- **తెలుగు రాష్ట్రాలలో అష్టాదశ శక్తి పీఠాలు**: **శ్రీశైలం** (భ్రమరాంబ), **ద్రాక్షారామం** (మాణిక్యాంబ), **పిఠాపురం** (పురుహూతిక), **అలంపూర్** (జోగులాంబ, ఇప్పుడు తెలంగాణ).

- పంచాయతనంలో అంబికకు వాడే **స్వర్ణముఖి** శిలకు **శ్రీకాళహస్తి** పక్కగా ప్రవహించే స్వర్ణముఖి నది పేరు వచ్చింది.
- ఆంధ్రప్రదేశ్ **గ్రామదేవతలు**: **గంగమ్మ** (తిరుపతి జాతర), **పోలేరమ్మ**, **పెద్దమ్మ**, **కనక మహాలక్ష్మి** (విశాఖపట్నం), **పైడితల్లి** (విజయనగరం, సిరిమాను ఉత్సవం).
- ఇంద్రకీలాద్రిపై ఉన్న **విజయవాడ కనకదుర్గ** ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రధాన శాక్త ఆలయం; దాని అతి పెద్ద ఉత్సవం దసరా నవరాత్రులు.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

✗ "శైవ ఆగమాలు 18." ✓ **28** (10 శివభేద + 18 రుద్రభేద); 18 అనేది రుద్రభేద వర్గం మాత్రమే.

✗ "రౌరవాగమం వైష్ణవ ఆగమం." ✓ అది **శైవ** ఆగమం.

✗ "పంచాయతనంలో అయ్యప్ప (లేదా భైరవుడు, లేదా కార్తికేయుడు) ఉంటారు." ✓ శివుడు, విష్ణువు, **అంబిక**, గణేశుడు, **సూర్యుడు**. కుమారుడు **షణ్మతాలలో** మాత్రమే వస్తాడు.

✗ "పంచాయతనంలో శివుడు ఆకాశం, విష్ణువు జలం" (కొన్ని గైడ్లు). ✓ ప్రామాణిక శ్లోకం: **విష్ణువు–ఆకాశం, అంబిక–అగ్ని, సూర్యుడు–వాయువు, శివుడు–పృథ్వి, గణేశుడు–జలం**.

✗ "రేవణారాధ్యుల పీఠం కొలనుపాకలో; ఉజ్జయిని అంటే మధ్యప్రదేశ్‌లోని ఉజ్జయిన్." ✓ వీర సింహాసన పీఠం **రంభాపురిలో** (కొలనుపాక రేణుకుడు ఆవిర్భవించిన స్థలం); ఉజ్జయిని **కర్ణాటకలో** ఉంది.

✗ "కపాలం అంటే ముఖం (లేదా చేయి)." ✓ కపాలం = **పుర్రె**, భిక్షాపాత్రగా వాడేవారు.

✗ "కౌండిన్యుడు లకులీశుడి శిష్యుడు." ✓ శిష్యులు: **కుశికుడు, గార్గ్యుడు, కౌరుష్యుడు, మైత్రేయుడు**; కౌండిన్యుడు **పంచార్థ భాష్యం** రచించాడు.

✗ "బసవుడు అద్వైతాన్ని / ద్వైతాన్ని ప్రచారం చేశాడు; బసవుడు కాకతీయుల మంత్రి." ✓ **వీరశైవం** (శక్తి విశిష్టాద్వైతం); **కల్యాణ** రాజు **బిజ్జలుని** మంత్రి.

✗ "కూష్మాండ ఒక సప్తమాతృక." ✓ ఆమె **నవదుర్గ**; సప్తమాతృకలు బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ.

✗ "లలితా సహస్రనామం మార్కండేయ పురాణంలో ఉంది." ✓ అది **బ్రహ్మాండ పురాణంలో** ఉంది; **దేవీ మాహాత్మ్యం** మార్కండేయ పురాణంలో ఉంది.

త్వరిత పునశ్చరణ

- శైవ ఆగమాలు 28 = 10 శివభేద (మొదటిది కామికం) + 18 రుద్రభేద (రౌరవం, వాతులం).
- స్మార్తులు → శంకరులు, అద్వైతం → పంచాయతనం: శివుడు, విష్ణువు, అంబిక, గణేశుడు, సూర్యుడు; ఇష్ట దైవం మధ్యలో.
- ఆది శైవులు = శివుని ఐదు ముఖాల నుండి పుట్టినవారు (కామికం); ఆగమ క్రతువులపై ప్రత్యేక హక్కు.
- ఆరాధ్య త్రయాలు: సిద్ధ, ఆచార్య, ఆరాధ్య, పండిత; పండిత త్రయం = శ్రీపతి, శివలెంక మంచన, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు.
- వీరశైవులు: బసవ (12వ శ.), శక్తి విశిష్టాద్వైతం, సిద్ధాంత శిఖామణి, ఇష్టలింగం; జంగమ = కదిలే లింగం, పూజారి.

- పంచాచార్యులు: రంభాపురి, ఉజ్జయిని, కేదారనాథ్, శ్రీశైలం (సూర్య సింహాసనం), కాశీ.
- కాపాలికులు: పుర్రె భిక్షాపాత్ర, భైరవుడు; పాశుపతులు: లకులీశుడు, పాశుపత సూత్రం, కౌండిన్యుని పంచార్థ భాష్యం.
- కాలాముఖులు: లకులీశ-పాశుపత శాఖ, కళ్యాణి చాళుక్యులు, బళ్లిగావి, శ్రీశైలం.
- శాక్తేయం: 64 తంత్రాలు, కాళికా పురాణం; శ్రీ కులం (దక్షిణం, లలిత, శ్రీచక్రం), కాళీ కులం (ఉత్తరం, తూర్పు).
- నవదుర్గలు 9 (మొదట శైలపుత్రి, గాడిదపై కాళరాత్రి, చివర సిద్ధిధాత్రి); సప్తమాతృకలు 7; అష్టాదశ పీఠాలు 18.

3 ఆలయ పూజ: పదాలు, ఉత్సవాలు, ఆచారాలు

ఆగమాలు (Agamas) వేదాల (నిగమాల, Nigamas) నిరాకార భగవంతుడిని విగ్రహంలో పూజించే భగవంతుడిగా మారుస్తాయి, ఆలయ పూజకు పదజాలాన్ని ఇస్తాయి: నాలుగు పాదాలు, బేరం (bera, విగ్రహం; ఐదు రకాలు), ప్రతిమా లక్షణం (Pratima-lakshana, విగ్రహ నిర్మాణ నియమాలు), నిత్య ఉపచారాలు (upacharas), అంకురార్పణ (Ankurarpana), ధ్వజారోహణం (Dhvajarohanam) నుండి అవభృథం (Avabhritha, ముగింపు స్నానం), ధ్వజావరోహణం (Dhvajavarohanam) వరకు సాగే బ్రహ్మోత్సవం (Brahmotsavam), ఆలయాన్ని పునరుద్ధరించే సంప్రోక్షణ (Samprokshana, పునఃప్రతిష్ఠ).

ముఖ్య వాస్తవాలు

ఆగమాలు అంటే ఏమిటి.

- **ఆగమ శాస్త్రం**: **ఆలయ నిర్మాణం**, **విగ్రహ ప్రతిష్ఠ**, **పూజా విధానం**, **ఉత్సవాలు**, **అర్చకుల ప్రవర్తనా నియమావళిని** నిర్దేశించే ప్రామాణిక గ్రంథాలు.
- "ఆగమం" పదానికి సంప్రదాయ అర్థం: **ఆ** = **ఆగతం** (**శివుని ముఖం** నుండి వచ్చింది), **గ** = **గతం** (**పార్వతి** విన్నది), **మ** = **మతం** (**వాసుదేవుడు** ఆమోదించింది). వైష్ణవ సంప్రదాయంలో పాంచరాత్ర ఆగమాలను **శ్రీమన్నారాయణుడు** బోధించాడు.
- **వేదాలు నిగమాలు**; వాటికి అనుబంధమైన తంత్ర, మంత్ర శాస్త్రాలు **ఆగమాలు**.
- ఆగమాలు ఒక **వారధి**: వేదాల నైరూప్య తత్వాన్ని సామాన్య భక్తులు ఆచరించగలిగే **విగ్రహారాధనగా** (మూర్తారాధన) మారుస్తాయి.
- **శాక్త** గ్రంథాలకు సాధారణంగా "ఆగమం" కాదు, **"తంత్రం"** అనే పదం వాడతారు; తంత్ర అంశాలు **పాంచరాత్రలో** ప్రత్యేకంగా స్పష్టం.
- విగ్రహాన్ని సజీవ దైవ రూపంగా పూజించేలా చేసే **ప్రాణప్రతిష్ఠ ఆగమాలపై** ఆధారపడింది.

ఆగమంలోని నాలుగు పాదాలు.

పాదం	వివరించేది
జ్ఞాన పాదం	తత్వం: సృష్టి, సృష్టికర్త, జీవులు
యోగ పాదం	ఆత్మ, పరమాత్మల ఐక్యానికి యోగ సాధన
క్రియా పాదం	**స్థల ఎంపిక** నుండి **విగ్రహ ప్రతిష్ఠ** వరకు ఆలయ నిర్మాణం
చర్యా పాదం	నిత్య పూజలు, నైమిత్తిక ఉత్సవాలు, ప్రాయశ్చిత్త కర్మలు

ఆగమాల మూడు వర్గాలు.

వర్గం	సర్వోన్నత దైవం	గ్రంథాలు
వైష్ణవాగమాలు	మహావిష్ణువు	**108**
శైవాగమాలు	శివుడు	**28**
శాక్తేయాగమాలు (తంత్రాలు)	మూలశక్తిగా **ఆదిపరాశక్తి**	**64**

బేరం (విగ్రహం).

- **బేరం** = **విగ్రహం** (vigraha), ప్రతిష్ఠించిన మూర్తి (2026లో అడిగారు). మూర్తి, ప్రతిమ, అర్చ అని కూడా అంటారు.

- **చల** బేరం = కదిలేది (ఊరేగింపులలో లాగా); **అచల** బేరం = స్థిరమైనది; **చలాచల** = రెండూ.
- భంగిమలు: **స్థానక** (నిలబడి), **ఆసన** (కూర్చొని), **శయన** (రంగనాథుడిలా పడుకొని).

వైఖానస (Vaikhanasa) సంప్రదాయంలో ఐదు బేరాలు (పంచబేరాలు, Panchabera), తిరుమల పేర్లతో.

బేరం	ప్రయోజనం	తిరుమల విగ్రహం
ధ్రువ బేరం (మూలవిరాట్, Moolavirat)	ప్రధాన స్థిర శిలా విగ్రహం, శక్తికి మూలం	శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు (మూలవిరాట్)
కౌతుక బేరం	ప్రధాన విగ్రహానికి బదులుగా నిత్య పూజ అందుకుంటుంది	**భోగ శ్రీనివాసుడు**
స్నపన బేరం	అభిషేకం (abhisheka, స్నానం) అందుకుంటుంది	**ఉగ్ర శ్రీనివాసుడు** (స్నపన మూర్తి)
ఉత్సవ బేరం	ఊరేగింపులు, ఉత్సవాల్లో బయటికి తీసుకెళ్తారు	శ్రీదేవి, భూదేవి సహిత **మలయప్ప స్వామి**
బలి బేరం	పరివార దేవతలకు బలి అర్పిస్తుంది; నిత్య కొలువుకు అధ్యక్షత వహిస్తుంది	**కొలువు శ్రీనివాసుడు**

- **ఏకబేర**: అన్ని క్రతువులకు **ఒకే విగ్రహాన్ని** వాడే చిన్న ఆలయం.

ప్రతిమా లక్షణం.

- విగ్రహం పరిమాణం, నిష్పత్తి, భంగిమ, ఆయుధాలు, హస్త ముద్రలు, ఆభరణాల నియమాలు. ఇవి **ఆగమాల్లో** (2026లో అడిగారు), శిల్ప శాస్త్రాల్లో ఉంటాయి; వేదాలు, వ్యాకరణం (Vyakarana), శిక్ష (Shiksha) లలో కాదు.
- కొలత: **తాళం** (ముఖం పొడవు), **అంగుళం** (వేలి వెడల్పు). ప్రధాన దేవతలు **దశతాళం** (పది ముఖాల పొడవు ఎత్తు); చిన్న రూపాలకు తక్కువ తాళాలు (నవతాళం, అష్టతాళం మొదలైనవి).
- పదార్థాలు: **శైల** (రాయి), **లోహ** (లోహం: పంచలోహం), **దారు** (చెక్క), **మృత్** (మట్టి), **చిత్ర** (చిత్రం).
- **అష్టబంధనం** (Ashtabandhana): ప్రధాన విగ్రహాన్ని పీఠానికి బిగించే ఎనిమిది పదార్థాల లేపనం; సుమారు ప్రతి 12 ఏళ్లకు ఒకసారి కొత్తగా వేస్తారు.

నిత్య పూజ (ఉపచారాలు).

- **పంచోపచారాలు** (Panchopachara) (5): గంధం, పుష్పం, ధూపం, దీపం, నైవేద్యం.
- **షోడశోపచారాలు** (Shodashopachara) (16): ఆవాహన, ఆసనం, పాద్యం (పాదాలకు), అర్ఘ్యం (చేతులకు), ఆచమనం, స్నానం, వస్త్రం, యజ్ఞోపవీతం, గంధం, పుష్పం, ధూపం, దీపం, నైవేద్యం, తాంబూలం, నీరాజనం (హారతి), ప్రదక్షిణ నమస్కారాలతో మంత్రపుష్పం. గ్రంథాల మధ్య క్రమం, పేర్లు కొద్దిగా మారుతాయి.
- **పంచామృత** (Panchamrita) అభిషేకం: పాలు, పెరుగు, నెయ్యి, తేనె, చక్కెర.
- సందర్భాన్ని బట్టి పూజ రకాలు: **నిత్య** (nitya, రోజువారీ), **నైమిత్తికం** (naimittika, ఒక సందర్భంలో: ఉత్సవాలు, గ్రహణాలు, ప్రతిష్ఠ), **కామ్యం** (kamya, కోరిక కోసం, భక్తుడు చేయించేది).

బ్రహ్మోత్సవం: ఘట్టాల క్రమం.

దశ	ఏమి జరుగుతుంది
అంకురార్పణ (ముందు రోజు)	కుండల్లో (పాలికల్లో) నవధాన్యాలు చల్లుతారు; దీనితో పాటు **సేనాధిపతి ఉత్సవం** (విష్వక్సేనుడు ఏర్పాట్లను పరిశీలిస్తాడు)
ధ్వజారోహణం (1వ రోజు)	**గరుడుని** (విష్ణువు) లేదా **నంది** (శివుడు) పతాకాన్ని ధ్వజస్తంభంపై ఎగురవేస్తారు; దేవతలను ఆహ్వానిస్తారు
వాహన సేవలు (1–8 రోజులు)	ప్రతి ఉదయం, రాత్రి వేర్వేరు వాహనంపై ఉత్సవమూర్తిని వీధుల్లో ఊరేగిస్తారు

దశ	ఏమి జరుగుతుంది
రథోత్సవం (8వ రోజు)	రథోత్సవం
అవభృథం / చక్రస్నానం (9వ రోజు, ఉదయం)	ఆలయ పుష్కరిణిలో ముగింపు పవిత్ర స్నానం; తిరుమలలో సుదర్శన చక్రాన్ని **స్వామి పుష్కరిణిలో** ముంచుతారు
ధ్వజావరోహణం (9వ రోజు, సాయంత్రం)	పతాకాన్ని దించుతారు; ఉత్సవం ముగుస్తుంది

- **అవభృథం** ఉత్సవం **చివరలో** జరుగుతుంది (2026లో అడిగారు). ఈ పదం వైదిక సోమయాగాన్ని ముగించే స్నానం నుండి వచ్చింది.
- "బ్రహ్మోత్సవం" పేరు: వేంకటేశ్వరునికి మొదట **బ్రహ్మ** ఈ ఉత్సవం నిర్వహించాడని సంప్రదాయం.

పునరుద్ధరణ క్రతువులు.

- **సంప్రోక్షణ** = మరమ్మతు, జీర్ణోద్ధరణ లేదా లోపం తర్వాత పునఃప్రతిష్ఠ (పవిత్ర జలం చల్లడం). తమిళ వాడుకలో **కుంభాభిషేకం** (Kumbhabhishekam).
- **నయనోన్మీలనం** (Nayanonmilana): ప్రతిష్ఠకు ముందు కొత్త విగ్రహానికి నేత్రాలు తెరవడం.
- **బాలాలయం** (Balalaya): జీర్ణోద్ధరణ సమయంలో దేవతా శక్తిని తరలించే తాత్కాలిక మందిరం; పని తర్వాత శక్తిని తిరిగి ప్రధాన విగ్రహంలోకి చేరుస్తారు.
- **పవిత్రోత్సవం** (Pavitrotsavam): ఏడాది పొడవునా జరిగిన పూజా లోపాలకు వార్షిక ప్రాయశ్చిత్తం; విగ్రహాలకు పట్టు దారాలు (పవిత్రాలు) కడతారు.

ఆలయ భాగాలు (అర్థాలుగా అడిగే పదాలు).

పదం	అర్థం	పదం	అర్థం
గర్భగృహం	గర్భాలయం	విమానం	గర్భాలయంపై శిఖరం
అంతరాలయం	ముందు గది	గోపురం	ద్వార గోపురం
ముఖమండపం	ముందు మండపం	ప్రాకారం	చుట్టూ ఉండే గోడ
ధ్వజస్తంభం	పతాక స్తంభం	బలిపీఠం	బలి కోసం పీఠం
పుష్కరిణి	ఆలయ కోనేరు	మడపల్లి	ఆలయ వంటశాల

వివరణ

నిగమం, ఆగమం పోలిక.

అంశం	నిగమం (వేదాలు)	ఆగమం
దృష్టి	యజ్ఞాలు; నిరాకార (అమూర్త) ఆరాధన	విగ్రహంలో సాకార (మూర్త) భగవంతుని ఆరాధన
పద్ధతి	**అగ్నిలో** ఆహుతులు, సూక్తాలు, శ్లోకాలు	విగ్రహం ముందు మంత్రం, తంత్రం, యంత్రం, ముద్ర
స్వభావం	తాత్వికం, నైరూప్యం	ఆచరణాత్మకం, నిర్దిష్టం
లక్ష్యం	నాలుగు పురుషార్థాలు	భగవంతుని **అనుగ్రహం, ప్రేమ** ద్వారా మోక్షం

- నిగమాలు భగవంతుని **నిష్కళ** (నిరాకార) తత్వాన్ని వివరిస్తాయి; అదే భగవంతుడిని **సకళ** (సాకార) రూపంలో పూజించే విధానాన్ని ఆగమాలు బోధిస్తాయి.

ఆలయం, సమాజం.

- ఆలయం ఒక సమాజ జీవితానికి కేంద్ర బిందువు: దాని గర్వం, గుర్తింపు, ఐక్యతలకు చిహ్నం; విద్య, కళలు, వాస్తుశిల్పాలకు కేంద్రం.
- ఆలయ పూజలో అతి ముఖ్యమైన అంశం **సామూహిక భాగస్వామ్యం** (భక్తులు కలిసి పూజించడం, ఉత్సవం జరుపుకోవడం) అని పుస్తకం చెబుతుంది.

తిరుమల బ్రహ్మోత్సవ వాహనాలు (వార్షిక, సాలకట్ల, భాద్రపదం / ఆశ్వయుజంలో).

రోజు	ఉదయం	రాత్రి
1	(ధ్వజారోహణం, సాయంత్రం)	**పెద్ద శేష** వాహనం
2	చిన్న శేష	**హంస**
3	**సింహ**	ముత్యపు పందిరి
4	**కల్పవృక్ష**	సర్వ భూపాల
5	**మోహిని** అవతారం (పల్లకి)	**గరుడ** వాహనం (గరుడ సేవ)
6	**హనుమంత**	**గజ**
7	**సూర్యప్రభ**	**చంద్రప్రభ**
8	**రథోత్సవం**	**అశ్వ**
9	**చక్రస్నానం**	ధ్వజావరోహణం

- ఐదో రాత్రి జరిగే **గరుడ సేవ** (Garuda Seva)కు అత్యధిక జనం వస్తారు. స్వామి జన్మ నక్షత్రమైన **శ్రావణ నక్షత్రం** నాడు ఉత్సవం ముగుస్తుంది.
- **అధిక మాసం** (adhika masa) ఉన్న ఏడాది తిరుమలలో రెండు జరుగుతాయి: వార్షిక **సాలకట్ల** బ్రహ్మోత్సవం, **నవరాత్రి** బ్రహ్మోత్సవం.

ప్రతిష్ఠ (కొత్త విగ్రహ స్థాపన), క్రమంలో.

1. **కర్షణం** (స్థలాన్ని దున్నడం), **అంకురార్పణ**.
2. **నయనోన్మీలనం**: కొత్త విగ్రహానికి నేత్రాలు తెరుస్తారు.
3. **అధివాసాలు** (adhivasa): విగ్రహం నీటిలో (**జలాధివాసం**), ధాన్యంలో (**ధాన్యాధివాసం**), శయ్యపై (**శయనాధివాసం**) ఉంచుతారు. (ఈ దశల కచ్చితమైన క్రమం ఆగమాల మధ్య కొద్దిగా మారుతుంది.)
4. **యాగశాలలో** హోమాలు; శక్తిని **కుంభాలలోకి** (నీటి కలశాలు) ఆవాహన చేస్తారు.
5. **ప్రాణప్రతిష్ఠ** (Prana pratishtha); **అష్టబంధనం**; **కుంభాభిషేకం / సంప్రోక్షణలో** కుంభ జలాన్ని విమానంపై, విగ్రహంపై పోస్తారు.

ఆగమాల్లో నాలుగు రకాల సంప్రోక్షణ / కుంభాభిషేకం.

రకం	ఎప్పుడు
అనావర్తనం	కొత్త ఆలయ తొలి ప్రతిష్ఠ
ఆవర్తనం	మరమ్మతు తర్వాత పాత ఆలయ పునరుద్ధరణ

రకం	ఎప్పుడు
పునరావర్తనం	శిథిలమైన లేదా బాగా దెబ్బతిన్న ఆలయ పునర్నిర్మాణం
అంతరితం	అపవిత్రత, చోరీ లేదా పూజలో అంతరాయం తర్వాత

ఇతర ఉత్సవ పదాలు.

- **కల్యాణోత్సవం** (Kalyanotsavam): ఉత్సవమూర్తి దివ్య కల్యాణం (తిరుమలలో రోజూ ఆర్జిత సేవగా జరుగుతుంది).
- **తెప్పోత్సవం** (Teppotsavam): కోనేరులో తెప్పపై ఉత్సవం. **ఊంజల్ సేవ** (Unjal seva): ఉయ్యాల. **వసంతోత్సవం** (Vasanthotsavam): సుగంధ స్నానాలతో వసంత ఉత్సవం.
- తిరుమలలో **రథసప్తమి** (మాఘ శుక్ల సప్తమి) "ఒక్క రోజు బ్రహ్మోత్సవం": ఒకే రోజులో సూర్యప్రభ నుండి చంద్రప్రభ వరకు ఏడు వాహనాలు.
- తిరుమలలో **పుష్పయాగం** (Pushpayagam) (కార్తికం, శ్రావణ నక్షత్రం): బ్రహ్మోత్సవం తర్వాత లోపాల ప్రాయశ్చిత్తం కోసం పుష్పాల సమర్పణ.
- **కోయిల్ ఆళ్వార్ తిరుమంజనం** (Koil Alwar Tirumanjanam): తిరుమల ఆలయాన్ని ఏడాదికి నాలుగుసార్లు ఆచారబద్ధంగా శుభ్రం చేయడం; **ఉగాది**, **ఆణివార ఆస్థానం**, **బ్రహ్మోత్సవం**, **వైకుంఠ ఏకాదశి** ముందు వచ్చే మంగళవారం నాడు.
- **ఆణివార ఆస్థానం** (Anivara Asthanam) (దక్షిణాయనం, సుమారు జూలై మధ్య): ఆలయ ఆర్థిక సంవత్సరం పాతకాలపు ప్రారంభం; అప్పుడు లెక్కలు ముగించి స్వామికి సమర్పించేవారు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తిరుమల వైఖానస ఆగమాన్ని** పాటిస్తుంది; దాని ఐదు బేరాలు, స్వామి పుష్కరిణి చక్రస్నానం, గరుడ సేవ ఈవో (EO) పేపర్‌లో ఎక్కువగా అడిగే ఆలయ అంశాలు. గర్భాలయం పైని విమానం **ఆనంద నిలయ విమానం**.
- **తిరుమల నిత్య సేవలు**: **సుప్రభాతం** (స్వామిని మేల్కొలపడం), **తోమాల సేవ** (సుప్రభాతం వెంటనే పూలమాలలతో అలంకరణ), **అర్చన**, కల్యాణోత్సవం, సహస్ర దీపాలంకార సేవ, **ఏకాంత సేవ** (రోజులో చివరిది).
- **సింహాచలం చందనోత్సవం** (Chandanotsavam): **వైశాఖ శుక్ల తృతీయ** (అక్షయ తృతీయ) నాడు చందనం తొలగిస్తారు, భక్తులు ఏడాదికి ఒకసారి వరాహ లక్ష్మీ నరసింహస్వామి **నిజరూపం** దర్శిస్తారు.
- **ఒంటిమిట్ట** (వైఎస్ఆర్ కడప): **చైత్ర శుక్ల చతుర్దశి** (చైత్ర పౌర్ణమి ముందు రోజు) రాత్రి వెన్నెలలో సీతారామ కల్యాణం జరుగుతుంది; 2015లో ఏపీ ప్రభుత్వం దీనిని రాష్ట్ర అధికారిక శ్రీరామనవమి వేడుకగా చేసింది (అదే ఏడాది టీటీడీ (TTD) ఆలయాన్ని స్వీకరించింది).
- **శ్రీశైలం**: నంది పతాకంతో ధ్వజారోహణంతో మహాశివరాత్రి బ్రహ్మోత్సవం; మల్లికార్జున స్వామి, భ్రమరాంబల కల్యాణం.
- **విజయవాడ కనకదుర్గ**: రోజుకో అలంకారంతో దసరా నవరాత్రులు; విజయదశమి నాడు కృష్ణా నదిలో **తెప్పోత్సవం**.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

> ✗ "వేదాల లాగానే ఆగమాలు కూడా ప్రధానంగా అగ్ని ద్వారా పూజిస్తాయి." ✓ **నిగమాలు** (వేదాలు) అగ్నిలో యజ్ఞం చేస్తాయి; **ఆగమాలు విగ్రహంలో** పూజను బోధిస్తాయి.

> ✗ "ఆలయ నిర్మాణం చర్యా పాదంలో ఉంది." ✓ **క్రియా** పాదం (స్థలం నుండి ప్రతిష్ఠ వరకు); నిత్య పూజలు, ఉత్సవాలు **చర్య**.

> ✗ "శైవాగమాలు 108, వైష్ణవాగమాలు 28." ✓ **వైష్ణవ 108, శైవ 28, శాక్తేయ (తంత్రాలు) 64**.

> ✗ "బేరం అంటే విమానం (లేదా ద్వారం, లేదా బలిపీఠం)." ✓ బేరం = **విగ్రహం**.

✗ "ప్రతిమా లక్షణం వేదాల్లో (లేదా శిక్షలో) ఉంది." ✓ ఇది **ఆగమాల్లో** ఉంది.

✗ "అవభృథం ప్రారంభంలో; అంకురార్పణతో ఉత్సవం ముగుస్తుంది." ✓ అంకురార్పణ ఉత్సవాన్ని (ముందు రోజు) **ప్రారంభిస్తుంది**; అవభృథం, ధ్వజావరోహణం **చివరలో** వస్తాయి.

✗ "భోగ శ్రీనివాసుడు తిరుమల ఉత్సవమూర్తి." ✓ భోగ శ్రీనివాసుడు **కౌతుక** బేరం; ఉత్సవమూర్తి **మలయప్ప స్వామి**.

✗ "గరుడ సేవ చివరి రోజు." ✓ **ఐదో రాత్రి**; 8వ రోజు రథోత్సవం, 9వ రోజు చక్రస్నానం.

✗ "శివాలయాల్లో గరుడ పతాకం ఎగురవేస్తారు." ✓ విష్ణు ఆలయాల్లో **గరుడ**, శివాలయాల్లో **నంది** (వృషభ) పతాకం.

✗ "సంప్రోక్షణ అంటే నిత్య స్నానం." ✓ ఇది **పునఃప్రతిష్ఠ**; నిత్య స్నానం అభిషేకం (తిరుమంజనం).

త్వరిత పునశ్చరణ

- నిగమం = వేదాలు (నిరాకారం, అగ్ని); ఆగమం = విగ్రహారాధన; ఆగమం = ఆగతం (శివుడు), గతం (పార్వతి), మతం (వాసుదేవుడు).
- పాదాలు: జ్ఞాన, యోగ, క్రియ (నిర్మాణం నుండి ప్రతిష్ఠ), చర్య (పూజలు, ఉత్సవాలు, ప్రాయశ్చిత్తం).
- ఆగమాల లెక్కలు: వైష్ణవ 108, శైవ 28, శాక్తేయ (తంత్రాలు) 64.
- బేరం = విగ్రహం; చల (కదిలేది), అచల (స్థిరమైనది); ఏకబేర = అన్నింటికీ ఒకే విగ్రహం.
- పంచబేరాలు: ధ్రువ (మూలవిరాట్), కౌతుక (భోగ శ్రీనివాసుడు), స్నపన (ఉగ్ర శ్రీనివాసుడు), ఉత్సవ (మలయప్ప), బలి (కొలువు శ్రీనివాసుడు).
- ప్రతిమా లక్షణం: ఆగమాల్లో; దేవతలకు దశతాళం; షోడశోపచారాలు 16, పంచోపచారాలు 5; నిత్య, నైమిత్తికం, కామ్యం.
- బ్రహ్మోత్సవం: అంకురార్పణ → ధ్వజారోహణం → వాహనాలు → రథోత్సవం → అవభృథం (చక్రస్నానం) → ధ్వజావరోహణం.
- తిరుమల: 1వ రోజు పెద్ద శేష, 5వ రాత్రి గరుడ, 8వ రోజు రథం; సుప్రభాతం తర్వాత తోమాల సేవ.
- సంప్రోక్షణ = పునఃప్రతిష్ఠ; నయనోన్మీలనం = కొత్త విగ్రహానికి కళ్ళు తెరవడం; బాలాలయం = తాత్కాలిక మందిరం.
- పవిత్రోత్సవం, పుష్పయాగం = లోపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం; సింహాచలంలో చందనోత్సవం.